

TÄMÄ KANSIO SISÄLTÄÄ ENSIPOLUN JA ALKEISPOLUN

EnsiPOLKU-kansion käyttö aloitetaan alkeispolulla,
joka löytyy kansion lopusta.

EnsiPOLKU – kansio sekä alkeispolku soveltuvat
nykyhetkeen liittyvien asioiden kerrontaan.

Haptiisit videoina:

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/tuotteet/kommunikointikansiot/haptiisit/>

Kansiossa olevien merkkien selitykset:

→ = etene nuolen osoittamaan valikkoon ja luettele sanat

! = pysäytyskysymys; kysy onko haluamasi asia tämä sana vai
jatketaanko viestipolkua vielä eteenpäin

Auditiivinen askellus:

Auditiivinen askellus on kuunteluun ja vastaamiseen perustuva vaihtoehtoinen kommunikointimenetelmä vaikeasti puhe- ja näkövammaiselle henkilölle, jonka kanssa ei voida käyttää näköä vaativia kommunikoinnin apukeinoja kuten symbolikuvia tai viittomia. Kansion käytön edellytyksiä ovat läsnäolevuus, kyky muistaa enemmän kuin juuri menossa olevia asioita, kyky oman elämämpiirin puitteissa ymmärtää arkipuhetta/selkopuhetta sekä riittävä kuulo (tarvittaessa kuulon apuvälineiden kanssa). Jos henkilö ei kuule puhetta, ei voida puhua auditiivisesta eli ääneen perustuvasta askelluksesta; tällöin viestipolkuja voi kokeilla soveltaa kosketuksella ja esinesymboleilla.

Tikoteekin EnsiPOLKU-kansio sisältää kaksi erillistä auditiivisen askelluksen tasoa, ja valinta tehdään käyttäjän tarpeen mukaan. Auditiivinen alkeisaskellus (AlkeisPOLKU) on niukin muistinvaraiseksi rakentuva askellusmenetelmä. Auditiivinen ensiaskellus (EnsiPOLKU) vaatii laajempia muisti- ja puheenymmärrystoimintoja. EnsiPOLKU-kansion käyttöä harjoitellaan kansion sisältämällä auditiivisella alkeispolulla. Alkeisaskellus voi olla pysyvästi riittävän toimiva henkilöllä, jolla vastaaminen on äärimmäisen työlästä ja hidasta, ja henkilöllä jolla ensiaskellus kuormittaa muistia liikaa. Sekä alkeis- että ensiaskelluksen viestipolkuja edeten henkilö voi kertoa tarpeistaan ja toiveistaan nykyhetkessä.

Alkeis- ja ensipoluilla käytetään kuullun puheen ja muistin tukena kosketuksella tuotettavia viestejä, haptiiseja. Haptiisit muodostuvat kehon luonnollisista toiminnan liikkeistä ja reagoineista ympäristöön, ne voivat olla viittomapohjaisia (esim. väsynyt) tai kirjoituspohjaisia (esim. ihmiset-sivulla *henkilön nimi*, jossa käytetään nimen alkukirjainta). Kansion haptiisikuvat saattavat muistuttaa kuvia viittomista, mutta haptiisit eivät ole viittomia, niillä on oma erilainen kielioppinsa, koska haptiisit tunnistetaan iholla, kehon kautta. Osa kansiossa esitettävistä haptiiseista on ollut olemassa ja käytössä jo aiemmin (esim. *nukkua, itkeä, tunne*), osa haptiiseista on luotu polkuaskellusta varten (esim. *vointi, puuha*). Haptiiseja käytetään askelluksessa yhtäaikaan vastaavan sanan kanssa, samalla tavalla kuin yleisesti tuttuja tukiviittomia käytetään puheen tukena. Ensi- ja alkeisaskelluksessa muistin ja ymmärtämisen tukena voidaan haptiisien lisäksi tai niiden sijasta käyttää myös esinesymboleja esim. sormikas voi symboloida viestiä *ulos*.

Haptiisit tai sovitut esinesymbolit tehdään käyttäjälle tutuiksi ensin *kertomalla* hänelle asioita esim. kun nähdään henkilöllä olevan paha mieli, puetaan asia sanoiksi ”Sinulla näyttää olevan *paha mieli* ” ja samalla tehdään henkilön keholle haptiisi *paha mieli*. Tai kun lähdetään ulos, henkilölle ojennetaan sormikas tutkittavaksi ja sanotaan ”nyt lähdetään *ulos*”. Vähitellen tämän jälkeen siirrytään kansionkäyttöön.

Keskustelukumppanin on tärkeä muistaa, että kosketusta käytettäessä välitetään *aina* myös tunnetta. Jos haptiisien tuottaja on itse ärtynyt tai kiihtynyt, tunne välittyy kosketuksessa. Tällaisessa tilanteessa voi olla parempi olla käyttämättä ja todeta asia: ”Minua harmittaa nyt yksi asia niin paljon, että käteni voivat tuntua kiukkuisilta, sen vuoksi nyt vain luen sinulle nämä asiat. En ole kiukkuinen sinulle.“.

Sekä alkeispolkua että ensipolkua voi käyttää myös vain kuulonvaraisesti, mikäli lapsi/kansion käyttäjä, esim. väistää tai säikkyy kosketusta eikä harjoittelun myötä tunnu tottuvan kosketetuksi tulemiseen; tai kun keskustelukumppani, askeltaja, ei vielä hallitse haptiiseja. Mikäli henkilö sietää kosketetuksi tulemisen, on haptiisien käyttö suositeltavaa, koska se auttaa käyttäjää muistamaan viestipolkujen etenemistä.

Kohti polkuaskellusta: perustaitoja auditiivisen askelluksen mahdollistumiseksi

Puhumaton, vaikeasti näkövammainen, usein liikuntavammainen henkilö –yleensä lapsi- tarvitsee vuorovaikutustaitojensa kehitykseen paljon tukea erityisesti *oivalluksen syntymiseen oman vuorovaikutuksensa mahdollisuuksista*. Lapsi tarvitsee kokemuksia oman toimintansa syy-seuraussuhteista. Ennenkuin päästään polkuaskeltamiseen, on henkilön pystyttävä tuottamaan vastaus hänelle kohdistettuun puheeseen:

-*Kysymykseen* esim. “Onko Sinulla tänään ollut mukava päivä?”;

-*Vaihtoehtokysymykseen* esim. “Leikitäänkö rummulla vai pallolla? Rummulla? ...Ei?...No pallolla?...Joo! Pallolla. Leikitään pallolla.”

Näitä taitoja lähdetään etsimään ja vahvistamaan kolmella eri tavalla:

1. Arjen perushoitotilanteissa antamalla lapselle vuoro vastata jollain keinoa: liikahtuksella, äännähdyksellä, suuntautumisella jotenkin kohti läsnäolevaa aikuista → ns. “oletko valmis?” –menetelmä.

- a) Sano lapsen nimi ja kosketa häntä, että hän tietää, että puhuttelet häntä, ja kerro lapselle, mitä tapahtuu, esim. ”Matti, nyt nostan sinut tuolista pois”; ”Maija, nyt vaihdetaan vaippa”;
- b) Jatka kysymystä samantien ”oletko valmis?”. Esim. ””Jaakko, nyt annan Sinulle iltasuukon, oletko valmis?”
- c) Jos lapsi jotenkin osoittaa olevansa tilanteessa mukana ja valmis, jatka toimimista (anna suukko, vaihda vaippa jne) ja pue vastaus myös sanoiksi ”Joo, olet valmis, vaihdetaan vaippa”
- d) Jos et saa vastausta, totea lapselle ”Ei, et ole valmis vielä...Selvä, odotan hetken.” Odota hetki ja kerro sitten lapselle: ”No niin, nyt odotettiin hetki. Nyt vaihdan vaipan.”

Vaikka lapsella ei ole mahdollisuutta valita, mitä hoidollisia tilanteita on (pukemiset, vessa-asiat, syömiset, nukkumaanmeno jne), voidaan hänen *tahtiaan kuulla*. Se aktivoi lapsen kokemusta siitä, että hän tulee kuulluksi ja että kannattaa yrittää vastata.

2. Lisää-pyytämisen harjoittelulla leikkitilanteissa:

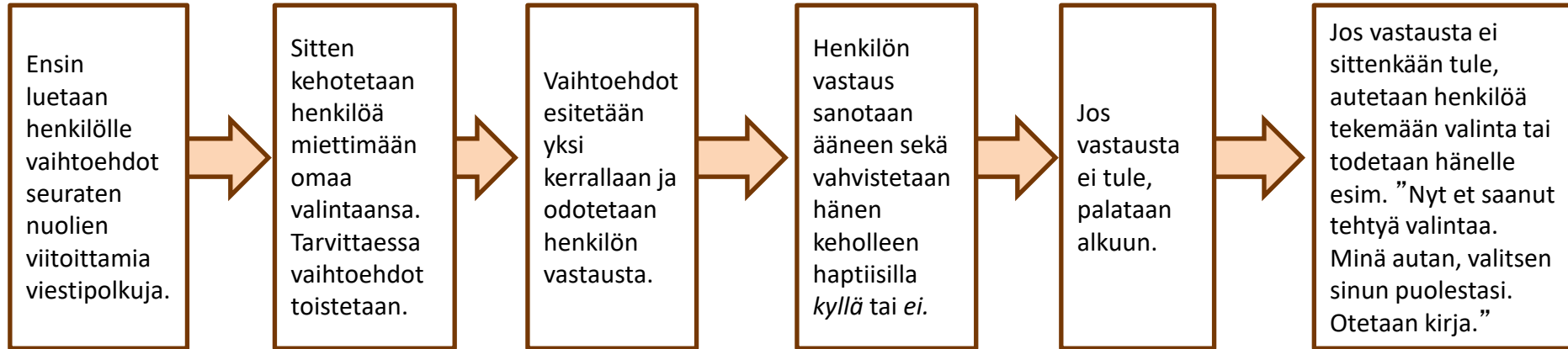
- a) mieluisan leikin/puuhan löytäminen (esim. keinuminen)
- b) mieluisan leikin/puuhan keskeyttäminen (esim. keinun vauhdin pysäyttäminen)
- c) lapsen reaktion odottaminen (esim. kehon liike vauhdin jatkumiseksi, käden kohotus, äännähdys tms.; myös kuittaamisen mallittaminen lapselle ja lapsen välitön kuittausyritys)
- d) mieluisan leikin jatkaminen heti, kun lapsi on jollain keinoa osoittanut halunsa leikin jatkumiseen (keinumisen jatkaminen) ja asian pukeminen sanoiksi: “Lisää! Matti sanoi(t) lisää. Joo! Keinutaan!”

3. Valintojen harjoittelulla leikkitilanteissa: kahdesta lelusta tai leikistä valitseminen esinesymbolien tai haptiisien tukemana. Tässä on hyvä vähitellen alkaa käyttää jo seur.sivulla esitettävää askellusmallia.

Polkuaskellusta tukevat, tässä kansiossa esitetyt haptiisit, on hyvä ottaa esitetyissä harjoitustilanteissa mukaan tekemisten, olojen jne kuvailuun sanallisen kertomisen rinnalla, jolloin merkit tulevat tutuiksi ja lapsi saa asioille nimiä → puheenymmärtämisen taidot edistyvät.

Näin auditiivinen askeltaminen sujuu:

Alkeis- ja ensipoluilla edetään viestipolkuja lukien.

Esimerkki alkeisaskelluksesta.

”Kuuntele [henkilön nimi], kysyn kohta mikä sinun asiasi on. Ensin kerron vaihtoehdot: on olo, paikka, puuha tai jotain muuta. Nyt mieti. Olo. Paikka. Puuha. Jotain muuta. Nyt kysyn*: Olo?” → ”*Ei*.” → ”Paikka?” → ”*Ei*.” → ”Puuha?” → ”*Joo*.” → ”Puuha. Sinun asiasi on puuha.”

Jatketaan eteenpäin puuhista: ”On musiikki, leikki tai jotain muuta. Nyt mieti. Musiikki. Leikki. Jotain muuta. Nyt kysyn: Musiikki?” → ”*Ei*.” → ”Leikki?” → ”*Joo*.” → ”Leikki. Sinun asiasi on leikki. Selvä.”

Jatketaan eteenpäin leikeistä: ”On kirja, lelu tai jotain muuta. Nyt kysyn: Kirja?” → ”*Joo*” → ”Kirja. Haluat kirjan.”
Otetaan esille kirjoja ja selvitetään henkilön kanssa hänen valintansa tarjolla olevista kirjoista.

Ensiaskelluksessa edetään vastaavalla tavalla, vaihtoehtoja on hieman enemmän ja viestipolut voivat jatkua pitempinä.

On hyvä kokeilla, mikä vastausohje on henkilölle helpoin: ”Nyt kysyn (Sinulta)” ; ”Nyt saat vastata” ; vai molemmat ”Nyt kysyn, sinä vastaat.”

Kansion viestipoluilla on tyhjiä sanalaatikoita, joihin voidaan lisätä puuttuvia tärkeitä sanoja.

Vastaaminen:

Kansion käyttäjä voi vastata askellukseen monin eri tavoin, esimerkiksi:

1. sanallisesti tai puhelaitteella: *kyllä/joo, ei*
2. myöntävällä ja kieltävällä äännähdyksellä
3. nyökkäyksellä, pään pudistuksella
4. kuittauksella eli jollain harjoitellulla myöntävän vastauksen tavalla:
 - a) käden liikkeellä esim. käden läpsäytyksellä reiteen, rintaan, viemällä kädet yhteen jne;
 - b) puristuskontaktilla, jossa kommunikointikumppani laittaa etusormensa henkilön nyrkin sisään ja henkilö puristaa kommunikointikumppanin etusormeja tarkoittaessaan *kyllä/joo*;
 - c) ns. vastauskättä käyttäen, jolloin kommunikointikumppani laittaa kätensä kämmen ylöspäin henkilön reidelle ja antaa ohjeen: ”jos tarkoitat *joo/kyllä*, kosketa minun kättäni” ja henkilö läpsäyttää omalla kädellään kommunikointikumppanin kädelle tai tarttuu hänen käteensä;
 - d) huulion suipistuksella, nenännyr pystyksellä tai jollain muulla kasvojen ilmeellä;
 - e) silmien liikkeellä, jos se on tahdonalainen ja henkilölle luonteva tapa vastata;
 - f) tai jollain muulla keinolla – helpoimmasta mahdollisesta vastauskeinosta on tärkeä neuvotella henkilön perheenjäsenten ja fysio-, toiminta- tai puheterapeutin kanssa.

Puuttuva ei-vastaus:

Hyvin tavallista on, että henkilö pystyy tuottamaan vain yhdentyypisen vastauksen, myöntävän *kuittauksen* (=joo/kyllä). Tällöin kansiossa edetään normaalisti siten, että puuttuva *KYLLÄ* tarkoittaa *EI* – ja luonnollisesti kerrotaan tämä henkilölle. Henkilön vastausta odotetaan tietty aika, jonka jälkeen todetaan ”Ei. Vastasit ei.” ja vahvistetaan viesti käyttäen *ei-haptiisia*. Henkilön kanssa harjoitteluvaiheessa todetaan asia toistuvasti: ”Kerron Sinulle vaihtoehdot ja valitset kädellä [tai muulla keinolla] *joo* sen asian, jonka haluat. Jos et halua, et vastaa mitään, se on Sinun *ei*. “

Muuta:

EnsiPOLKU-kansio voidaan myöntää lääkinnällisen kuntoutuksen kautta kommunikoinnin apuvälineeksi, jolloin se on käyttäjälleen maksuton. Kommunikoinnin apuvälinearvioista vastaavat keskussairaaloiden apuvälineyksiköt.

Kansion käytön ohjausta perhe voi saada puheterapeutilta, kansion myöntäneeltä taholta tai kommunikaatio-opetuksena ja ohjauksena.

EnsiPOLKU-kansion sanasto on suppea. Aikuismaisen laajaa viestivarastoa tarvitsevalle on Tikoteekista saatavilla vuonna 2012 valmistunut auditiivisen askelluksen Polku-kansio. Lisätietoja eri POLKU-kansioista ja niiden käyttömenetelmistä saa Tikoteekistä.

Tietoa EnsiPOLKU-kansion tekijöistä:

Menetelmän suunnittelu: Marja Liikanen, puheterapeutti FM

Marja työskentelee pääkaupunkiseudulla yksityispuheterapeuttina Puheenpesä-vastaanotollaan. Marja työskentelee pääosin näkövammaisten ja näkömonivammaisten puheterapia-asiakkaiden kanssa, konsultoi ja kouluttaa.

marja.liikanen@puheenpesa.fi www.puheenpesa.fi

Kansion suunnittelu ja toteutus: Tikoteekki ; Virpi Yiannakou, asiantuntija

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/> ja <https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/yhteystiedot/>

Asiantuntija-apu haptiiseihin: Riitta Lahtinen, kasvatustieteiden tohtori, tutkija

Riitta on sosiaalishaptisen kommunikaatiomenetelmän kehittäjä yhdessä puolisonsa, musiikkiterapeutti Russ Palmerin kanssa. Riitta on tutkinut haptiiseja ja hapteemeja jo 25 vuoden ajan ja väitellyt aiheesta vuonna 2008. Riitta on julkaissut paljon materiaalia sosiaalishaptisesta kommunikaatiosta, hän kouluttaa ja konsultoi.

riitta.lahtinen@kolumbus.fi www.kolumbus.fi/riitta.lahtinen

Lämmin kiitos kaikille menetelmän kehitystyön aikana arvokkaita käyttökokemuksia antaneille perheille!